

Kritik der Landkarten der historischen Publikationen VI.

Zusammenfassung

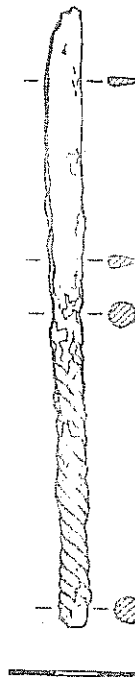
Für den sechsten Teil der Landkartenkritik wählten wir eine popularwissenschaftliche Arbeit aus der antiken Geschichte, ein Lehrbuch des klassischen Lateins und zwei Handbücher über das Fachgebiet der Architektur aus: Jan Burian, *Cesty starověkých civilizací (Wege der antiken Zivilisationen)*, Praha 1973, 251 S.; J. Španář, E. Kettner, *Latina pro I.-III. ročník středních všeobecně vzdělávacích škol (Latein für den I.-III. Jahrgang der allgemeinbildenden Mittelschulen)*, Praha, 4. Ausg. 1969; J. Stančková, J. Pechar, *Tisíciletý vývoj architektury (Tausendjährige Entwicklung der Architektur)*, Praha 1971, 356 S.; E. Syrový, *Oborová encyklopedie. Architektura (Fachencyklopädie. Architektur)*, Praha 1972, 326 S. In einigen Fällen waren im Text stichprobenweise festgestellte Ungenauigkeiten in der Geographie, Geschichte und Ethymologie beigelegt.

Was bezwecken wir mit dieser bereits sechsten Kritik der Kartographie und historischen Geographie? Nichts anderes als diehebung des Niveaus in historischen u. a. Publikationen in Zukunft. Am leichtesten erzielen wir dies durch Zusammenarbeit der Autoren und Redakteure mit den historischen Geographen und Kartographen. Irgendwelche Fehler werden jedoch immer bleiben, denn dauernde Gültigkeit hat das lateinische geflügelte Wort *Errare humanum est*.

Nález skalpela na slovanském hradišti ve Vraclavi

Mezi četnými nálezy železných předmětů, získaných zjišťovacím výzkumem slovanského hradiště ve Vraclavi (okr. Ústí n. Orlicí),^{1/} historicky doloženého k r. 1108 (FRB II, č. 158), vyskytl se i artefakt, který svým specifickým tvarem silně připomíná chirurgický skalpel.

Byl nalezen v r. 1963 při plošném odkryvu vnitřní plochy hradiště podél příčné valu (v sektoru F 20 - G 20) na bázi ornice v úrovni povrchu světle hnědé hlinité vrstvy s drobnými opukovými kameny, která spolu se zbytky těženého kamene lemovala okraj novověkého opukového lomu, při jehož otevření vznikla. Vlastní "skalpel" (nález č. 99/63) o celkové délce 137 mm má tvar malého nožku s poměrně krátkou a úzkou čepelí (dl. 58 mm, max. š. 8 mm) a rovným ostřím, zakončeným obloukovitě zahnutým, ke hřbetu se zužujícím hřbetem (max. š. 3 mm); 79 mm dlouhá torcovaná rukojeť má kruhovitý průřez o max. Ø 7 mm (obr. 1). Jeho ostří tvoří s povrchem rukojeti přímku, která naznačuje, že při práci o tomto nástrojem, jehož tlak na řeznou plochu byl snadno ovladatelný tlakem ukazováku na hřbet čepelí, byla nejvíce používána zejména koncová část ostří s hřbetem. Z celkového tvaru a miniaturních rozměrů nástroje lze usuzovat, že byl určen pro jemnou práci, vyžadující

destatek přesnosti a citu. Tomu mělo zřejmě napomáhat i terdování rukojeti, zabraňující samovolnému nekontrolovatelnému pohybu nástroje v prstech.

Funkci, k níž byl tento nástroj vyroben a snad i používán, nelze jeho sekundární polohou ve výše uvedených nálezových souvislostech ani ostatními průvodními nálezy (keramika, zvířecí kosti) doložit. V rámci archeologických pramenů nelze ji jednoznačně stanovit ani podle soudobých tvarových analogií, neboť nejsou k dispozici podobné miniaturní nožičky se shodně tvarovanou čepelí, jejichž funkce by byla bezpečně interpretována nálezovými prostředím. Při její interpretaci, která za daných okolností může dosahovat pouze jisté míry pravděpodobnosti, lze tedy vycházet jen z nečetných a časově (i geograficky) vzdálenějších analogií, které navíc ani morfologicky nejsou úplně přesnou obdobou našeho nástroje. Tyto analogie lze sledovat v archeologických nálezech chirurgických nástrojů z doby římské, mezi nimiž se vedle různých skalpelů^{2/} vyskytují i typy, jejichž čepel ovými rozměry i tvarem je velmi podobná exempláři z Vraclavi.^{3/} Z ikonografických pramenů stejnou funkci mají i nožičky z obdobnou čepelí v ilustracích latinských rukopisů, víceméně soudobých s naším nálezem,^{4/} a úplně shodnou čepel má i břitva, vedená v seznamu chirurgických nástrojů z r. 1649,^{5/} které se užívaly a. j. i k používání žilou a k malým chirurgickým zákrokům na měkkých částech. Z hlediska interpretace funkce není zanedbatelná ani nápadná podobnost našeho nožičku s některými typy recentních skalpelů.^{6/} Jeho funkci, jako chirurgického nástroje připouští ostatně i moderní chirurgie, jejíž zkušenosti ho podle celkově miniaturních rozměrů a tvaru ostří klasifikují jako chirurgický nožič, používaný nejčastěji v ranhojičsko-lazebnické chirurgii.

Jeho datování není podle terénní situace jednoznačné. Vrstva, na jejímž povrchu byl nalezen, vznikla nejméně 3 století po zániku hradiště při založení opukového lomu. Do místa svého nálezu dostal se tedy až v novověku, ovšem jak dokazují průvodní nálezy, teprve druhotně při jednorázovém přemístění

původní sídlištní vrstvy z místa zahajované těžby. Veškeré datovatelné nálezy z této sekundárně vzniklé vrstvy tvoří z chronologického hlediska kompaktní nálezový soubor, který pochází z doby existence hradiště, t. j. zhruba z období 11. - pol. 13. stol. Vysokou pravděpodobnost, že z této doby pochází i popisovaný nožič specifického a ve svém prostředí i unikátního tvaru, umocňuje i skutečnost, že z mnoha set kusů keramických zlomků a několika desítek typologicky datovatelných kovových artefaktů, nalezených ve zkoumaném zásepu lomu a v jeho okolí, pouze jediný nález (fragment talíře s vícebarevnou polevou) patří době po zániku hradiště. Nepřímým důkazem pro jeho současnost s dobou funkce hradiště je však především stav jeho zachování, který je identický se stavem koreze na železných předmětech, stratigraficky i typologicky datovaných do období trvání hradiště, a výrazně se liší od ojedinělých recentních železných nálezů, sporadicky rozptýlených v ornici.

Lze tedy shrnout, že miniaturní železný nožič ze slovanického hradiště ve Vraclavi, připomínající svým tvarem chirurgický skalpel, pochází z 11. - pol. 13. stol., a byl-li skutečně lékařským nástrojem, pak je velmi cenným příspěvkem k poznání chirurgických nástrojů z raného středověku v našem prostředí a ke sledování vývoje jednoho ze základních těchto nástrojů vůbec.^{7/}

Poznámky:

- 1/ Výzkum tohoto hradiště, osídleného podle předběžného zpracování nálezů v 11. - pol. 13. stol., probíhal v l. 1961 - - 63. Jeho realizaci zahájilo Východočeské muzeum v Fardubicích, od r. 1962 převzal jeho vedení Archeologický ústav ČSAV. O výzkumu, který není dosud zpracován, byly zveřejněny jen stručné informace ve zprávách Východočeského muzea 1961 a 1962 (L. Skružný) a v Investigations Archeologiques en Tchécoslovaquie. Praha 1966, str.233 (L. Hrdlička).
- 2/ Kupř. Scarborough J., Roman medicine, London and Southampton 1969, obr. 40.
- 3/ Na př. Davies W., The Roman military medical service, Saalburg Jahrbuch XXVII, 1970, Fig. 3:4; Huber H.U. - Rednoti A., Römische Brand- und Körpergräber aus Wehringen, Ldkr. Schwabmünchen, Jahresbericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 10, 1969, Abb. 5.
- 4/ Meyer-Steinig Th. - Sudhoff K., Illustrierte Geschichte der Medizin, Stuttgart 1965 (5. vyd.), Abb. 82.
- 5/ Schmid J., Examen chirurgicum Das ist wie alle junge angehende Feldscherer, Barbier und Wundärzte sollen befragt werden, Augsburg 1649, Fig. 5.
- 6/ Chirurgické skalpely jako relativně jednoduché nástroje dosáhly svého nejučelnějšího tvaru zřejmě již v průběhu uplynulého vývoje, podobně jako mnoho jiných jednodušších nástrojů, jejichž současný tvar má svůj původ mnohdy už v době římské event. v raném středověku.
- 7/ Závěrem je mi milou povinností poděkovat za expertizu a četné připomínky prof. MUDr. J. Vlčkovi, primáři chirurgického odd. nemocnice Na Františku v Praze 1 a MUDr.E.Vlčkovi, ved. antropologického odd. NM v Praze.

Osobně jsem zavázán váženému jubilantovi prof.MUDr.E.Černému mimo jiné i za včasnou a úspěšnou operaci (provedenou ovšem nejmodernějšími chirurgickými nástroji), které mi umožnila pokračovat ve výzkumu slovanského hradiště ve Vraclavi v sezoně 1963 a tím i nalestí tento skalpel.

Ladislav Hrdlička

Der Fund eines Skalpels auf dem slawischen Burgwall in

Vraclav

Zusammenfassung

Bei der Ermittlungsausgrabung des slawischen Burgwalls in Vraclav (bez. Ústí nad Orlicí) wurde i. J. 1963 auch ein kleines Eisenmesser von spezifischer und in seiner Umgebung einzigartiger Form aufgefunden (Abb.), das aufgrund chronologisch und geographisch entfernterer Analogien mit gewisser Wahrscheinlichkeit als chirurgisches Instrument interpretiert werden kann, wie es bei der Chirurgie der Wundärzte und Bader Verwendung fand. Nach den Begleitfunden und dem Erhaltungszustand kann es in die Zeit des Bestandes dieses Burgwalls (11. - Mitte des 13. Jn.) datiert werden.

Bibliografie
vlastivědných prací univ. prof. MUDr. Ervína Černého

Samostatné práce

Metodika povrchového průzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin na Dražanské vrchovině, Zprávy Československé společnosti archeologické při ÚSAV, Praha 1973 (v tisku - 110 stran rukopisu + 1 mp. a 14 obrázkových příloh se 67 obrázky).

Články

O zaniklé polovině vsi Podomí, Vlastivědný věstník moravský 12, 1957, str. 221-226.

K historii zaniklé vsi Hamlíkova u Podomí, Zprávy okresního muzea ve Vyškově 8.21, 1959.

Příspěvek k lokalizaci zaniklé osady Schreynein v rámci panství kláštera pustiměřského (spoluautor s Karlem Gottwaldem), ČSPS 70, 1962, str. 32-35.

Vilémov, zaniklá středověká vesnice (spoluautor s K. Černou a J. Černým), ČSPS 70, 1962, str. 75-85.

Zaniklé osady v okolí Jedovnic, Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí 7, 1963, str. 12-17 (vyd. Vlastivědný kroužek ZK Adamovské strojárny n.p., Adamov u Brna, red. Jar. Zelák).

Neznámý hrádek u Račic (spoluautor s K. Černou), Musejní a vlastivědná práce 1 (71), 1963, str. 20-23 (s plánkem hradu).

Bystřec, zaniklá ves na území starého panství holštejnského (Historie, lokalizace, půdorys, plužina) - spoluautor s K. Černou, Musejní a vlastivědná práce 2 (72), 1964, str. 93-98.